Notijorat tashkilotlarida o‘z mablag‘larini shakllantirish imkoniyatlari va ularni kengaytirish yo‘llari

Toshpulatov Farruxbek Asronbek o‘g‘li

TDIU huzuridagi “O‘zbekiston iqtisodiyotini

rivojlantirishning ilmiy asoslari va muammolari”

ilmiy-tadqiqot markazi mustaqil tadqiqotchisi

ORCID: 0009-0008-2994-3308

Notijorat tashkilotlarining moliyaviy barqarorligi faqat tashqi grant, subsidiya yoki homiylik mablag‘lariga bog‘liq bo‘lib qolmasligi kerak. Tashkilotning o‘z mablag‘larini shakllantirish imkoniyati uning moliyaviy mustaqilligini kuchaytiradi, tezkor qaror qabul qilish qobiliyatini oshiradi hamda tashqi moliyalashtirishdagi vaqtinchalik uzilishlarga nisbatan chidamlilikni ta’minlaydi. Bundan tashqari, ichki manbalarning mavjudligi NNTga kundalik faoliyat xarajatlarini qoplash, yangi tashabbuslarni boshlash va tashqi mablag‘lar kelib tushishini kutmasdan ayrim ustuvor vazifalarni moliyalashtirish imkonini beradi. Bunda o‘z mablag‘lari deganda a’zolik badallari, ustav maqsadlariga mos va qonunchilik doirasida amalga oshiriladigan pullik xizmatlar, ta’lim va maslahat faoliyati, nashrlar, tadbirlar hamda boshqa ruxsat etilgan manbalardan shakllanadigan tushumlar nazarda tutiladi. Ushbu manbalarni bosqichma-bosqich kengaytirish tashqi moliyalashtirishga qaramlikni kamaytirib, tashkilotning umumiy moliyaviy resurs bazasini mustahkamlaydi.

O‘z mablag‘larini kengaytirishning asosiy tamoyili daromad olishni tashkilot missiyasidan ajratib qo‘ymaslikdir. NNT tijorat tashkiloti kabi foydani mulkdorlar o‘rtasida taqsimlash maqsadini ko‘zlamaydi; shu sababli shakllangan daromadlar ustav vazifalari, ijtimoiy loyihalar va tashkilotning barqaror faoliyatini ta’minlashga yo‘naltirilishi lozim. Moliyaviy boshqaruv nuqtayi nazaridan esa o‘z mablag‘larining muhim afzalligi ularning ko‘pincha grantlarga nisbatan moslashuvchanroq bo‘lishi, maqsadli cheklovlarning nisbatan kamligi hamda zarur tashkiliy va joriy xarajatlarni qoplash imkoniyatining yuqoriligidadir. Shu bilan birga, o‘z mablag‘lari ulushining oshishi tashkilotga moliyaviy rejalashtirishni uzoqroq muddatga tuzish, resurslarni ustuvor yo‘nalishlar bo‘yicha erkinroq taqsimlash va tashqi moliyalashtirish shartlari o‘zgarishiga tezroq moslashish imkonini beradi. Shu sababli o‘z mablag‘larini shakllantirish va ularning manbalarini diversifikatsiya qilish NNTning moliyaviy barqarorligini ta’minlashning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

1-jadval

Notijorat tashkilotlarida o‘z mablag‘larini shakllantirishning asosiy yo‘nalishlari

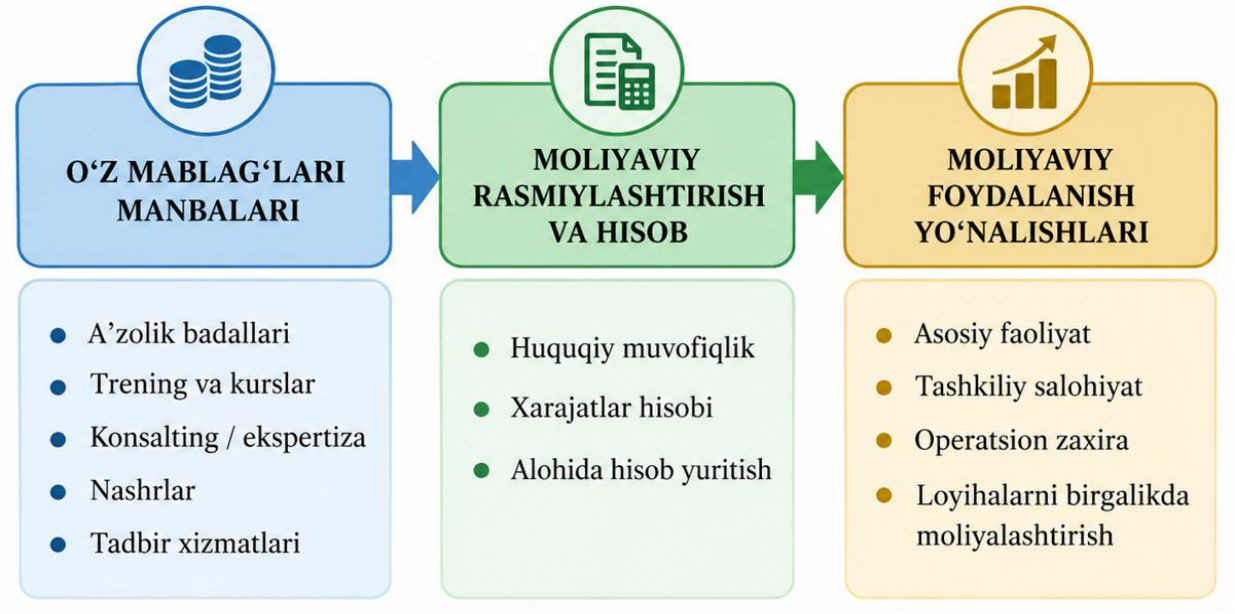
Manba	**Shakllantirish mexanizmi**	**Moliyaviy baho:** **afzallik va cheklov**
A’zolik badallari	A’zolar tomonidan davriy to‘lovlar	Afzallik: nisbatan barqaror va prognoz qilinadigan tushum Cheklov: a’zolar soni va to‘lov intizomiga bog‘liq

Pullik ta’lim va trening	Ustav maqsadlariga mos kurs, seminar va malaka oshirish xizmatlari	Afzallik: moslashuvchan ichki resurs yaratadi Cheklov: talab, narx va huquqiy muvofiqlikni hisobga olish zarur
Maslahat va ekspert xizmatlari	Tashkilot kompetensiyasi asosida xizmat ko‘rsatish	Afzallik: bilim va tajribani moliyaviy resursga aylantiradi Cheklov: mutaxassislar salohiyati va bozor talabiga bog‘liq
Nashr va axborot mahsulotlari	Qo‘llanma, metodik material va kontent tarqatish	Afzallik: qo‘shimcha daromad va brendni kuchaytiradi Cheklov: tayyorlash xarajati va sotuv hajmi cheklovi
Tadbir va hamkorlik xizmatlari	Konferensiya, forum yoki ijtimoiy tadbirlarni tashkil etish	Afzallik: hamkorlik tarmog‘i bilan birga daromad imkonini yaratadi Cheklov: mavsumiylik va tashkiliy xarajatlar yuqori bo‘lishi mumkin

1-jadvaldan ko‘rinadiki, o‘z mablag‘larini shakllantirish imkoniyatlari NNTning ustav maqsadi, mavjud kompetensiyasi va maqsadli auditoriyasiga bog‘liq. Barcha tashkilotlar uchun bir xil daromad manbasini tavsiya etish maqsadga muvofiq emas. Masalan, professional ekspert salohiyatiga ega tashkilot maslahat yoki trening xizmatlarini rivojlantirishi mumkin, a’zolik asosida tuzilgan tashkilotlarda esa a’zolik badallarini boshqarish va ularning to‘lov intizomini oshirish muhimroq bo‘ladi.

O‘z mablag‘larini kengaytirishda narx belgilash va tannarxni hisoblash alohida ahamiyatga ega. Pullik xizmat narxi faqat bozor narxiga qarab emas, balki xizmatni tayyorlash, xodimlar mehnati, materiallar, aloqa, reklama va boshqa zarur xarajatlarni hisobga olgan holda shakllantirilishi kerak. Bunda xizmat narxi uning to‘liq tannarxini qoplash bilan birga, tashkilotning keyingi faoliyatini moliyaviy qo‘llab-quvvatlash imkonini ham yaratishi lozim. Aks holda tushum mavjud bo‘lsa-da, xizmat tashkilotga real moliyaviy resurs yaratmasligi mumkin. Shu bois har bir xizmat turi bo‘yicha daromad va xarajatlarni alohida boshqaruv hisobida kuzatish, ularning rentabellik darajasini muntazam baholab borish maqsadga muvofiq.

1-rasm o‘z mablag‘larini shakllantirishni oddiy xizmat sotish jarayoni emas, balki tashkilot kompetensiyasini moliyaviy resursga aylantirishning izchil mexanizmi sifatida ko‘rsatadi. Birinchi bosqichda tashkilot o‘zining real salohiyati va bozordagi talabni baholaydi. Keyingi bosqichlarda huquqiy muvofiqlik, tannarx va narx aniqlanadi, alohida hisob yuritiladi hamda shakllangan sof tushum yana ustav faoliyati va moliyaviy barqarorlikka yo‘naltiriladi.

1-rasm. NNTlarda o‘z mablag‘larini kengaytirish mexanizmi

O‘z mablag‘lari tashqi moliyalashtirishni to‘liq almashtirishi shart emas. Ularning asosiy vazifasi grant va subsidiyalar bilan birgalikda tashkilotning moliyaviy moslashuvchanligini oshirishdir. Masalan, grant mablag‘i faqat maqsadli loyiha xarajatlariga yo‘naltirilgan sharoitda o‘z mablag‘lari aloqa, xodimlar malakasini oshirish, kichik favqulodda xarajatlar yoki grantlar oralig‘idagi likvidlik uzilishini qoplashga xizmat qilishi mumkin. Shu jihatdan o‘z tushumlarining mavjudligi tashkilotning tashqi resurslar oldidagi muzokara pozitsiyasini ham kuchaytiradi.

Amaliy jihatdan NNTlarda o‘z mablag‘larini kengaytirish uchun xizmatlar katalogini shakllantirish, har bir yo‘nalish bo‘yicha tannarx va minimal rentabellik chegarasini hisoblash, tushumlarni alohida hisobda yuritish, raqamli to‘lov va ro‘yxatdan o‘tish imkoniyatlarini rivojlantirish hamda sof tushumning bir qismini operatsion zaxiraga yo‘naltirish maqsadga muvofiq. Bunda daromad olish faoliyati tashkilotning asosiy maqsadini o‘zgartirmasligi va qonunchilik talablariga to‘liq mos bo‘lishi shart.

O‘z mablag‘larini shakllantirishda faoliyat turlari bo‘yicha alohida moliyaviy hisob yuritish ham muhimdir. Pullik xizmatdan tushgan daromad, uni yaratish uchun sarflangan xarajatlar va shakllangan sof tushum alohida ko‘rinishda kuzatilsa, tashkilot qaysi yo‘nalish moliyaviy jihatdan maqsadga muvofiq ekanini aniq baholay oladi. Bunday hisob grant va boshqa maqsadli mablag‘lar bilan o‘z tushumlari aralashib ketishining oldini oladi, moliyaviy shaffoflikni kuchaytiradi va boshqaruv qarorlarini ishonchli ma’lumot bilan ta’minlaydi. Shu bilan birga, soliq va boshqa majburiy talablar har bir faoliyat turi bo‘yicha qonunchilik asosida oldindan aniqlanishi zarur.

Raqamli vositalar ham o‘z mablag‘larini kengaytirish imkoniyatini oshiradi. Onlayn ro‘yxatdan o‘tish, elektron to‘lov, masofaviy trening va maslahat, raqamli nashrlar hamda avtomatlashtirilgan mijozlar hisobini joriy etish xizmat ko‘rsatish geografiyasini kengaytirishi va ayrim tranzaksiya xarajatlarini kamaytirishi mumkin. Biroq raqamlashtirishning o‘zi daromad kafolati emas; xizmatga real talab, sifat, narx va maqsadli auditoriyaning to‘lov imkoniyati birgalikda baholanishi kerak. Shu sababli yangi pullik yo‘nalishni ommaviy joriy etishdan avval kichik pilot shaklida sinab ko‘rish, talab va xarajatlarni o‘lchash hamda natijaga ko‘ra kengaytirish moliyaviy xavfni kamaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, o‘z mablag‘larini shakllantirish NNTning moliyaviy mustaqilligi va barqarorligini oshiruvchi muhim yo‘nalishdir. A’zolik badallari, qonunchilikda ruxsat etilgan pullik xizmatlar, trening, maslahat va axborot mahsulotlari tashkilotga qo‘shimcha moslashuvchan resurs yaratishi mumkin. Buning uchun tashkilot kompetensiyalarini bozor talabi bilan bog‘lash, tannarxni aniq hisoblash, alohida moliyaviy nazorat o‘rnatish va shakllangan mablag‘larni ustav maqsadlari hamda zaxira bilan uyg‘un holda taqsimlash zarur.

References:

Ispolzuyemaya literatura:

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining ‘Nodavlat notijorat tashkilotlari to‘g‘risida’gi Qonuni, 763-I-son, 14.04.1999. LEX.UZ.

2. O‘zbekiston Respublikasining ‘Nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyatining kafolatlari to‘g‘risida’gi Qonuni, O‘RQ-76-son, 03.01.2007. LEX.UZ.

3. O‘zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi, O‘RQ-599-son, 30.12.2019. LEX.UZ.

4. Young D.R. Financing Nonprofits: Putting Theory into Practice. Lanham: AltaMira Press, 2007.

5. Froelich K.A. Diversification of Revenue Strategies: Evolving Resource Dependence in Nonprofit Organizations // Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly. 1999. Vol. 28, No. 3. P. 246-268.

6. Bowman W. Financial Capacity and Sustainability of Ordinary Nonprofits // Nonprofit Management and Leadership. 2011. Vol. 22, No. 1. P. 37-51.